

APPENDIX

Járványszobrok Budapesten

A Főváros területén álló „járványszobrok” fogadalmi emlékművek voltak: hálából emelte őket egy közösség vagy település a túlélésükért. A 17-18. században elsősorban a pestis tizedelte a lakosságot. Buda 1686-os visszafoglalása után az új – főleg német ajkú telepesek - így állítottak emléket a járványoknak. Ezen emlékművek állítása bizonyára egy a barokk korban divatos, dél-német területeken meghonosodott hagyományt követett. Ennek kapcsán mintaként a Habsburg-birodalom fővárosában, Bécs központjában (a Grabenen) állított 1694-es pestisoszloppal kell egyebek mellett számolnunk.

A szobrok ikonográfiai programja tükrözte a járványt: visszatérő alakok rajtuk például Borromei Szent Károly, Szent Rókus és Szent Rozália, akik járvány- vagy pestisszentek. Érdekes még megjegyezni, hogy a kor embere ezeket a járványokat és más csapásokat (tűzvészeket, árvizeket és földrengéseket) isteni büntetésként értelmezte, így a fogadalomban a bűnbánat-faktor is szerepet játszott

A járványszobrok közül ehelyütt hármat kell kiemelni:

I. kerület, Szentháromság tér, Szentháromság-oszlop

A Mátyás templommal szemben álló barokk kegyoszlop az 1691. és 1709. évi pestisjárvány áldozatainak állít emléket. Mindössze öt évvel Buda törököktől való visszafoglalása után a lerombolt és elnéptelenedett város új telepeseinek veszélyes kihívással kellett szembenéznie: a pestissel. Ezért a polgárok ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy amennyiben a járványt túléljük, hálából oszlopot állítanak. A jelenlegi helyen 1700 és 1706 között emelték az első kegyoszlopot. Azonban 1709-ben újabb súlyos pestisjárvány tört ki, így város tanácsa nagyobb, díszesebb emlékmű építését határozta el, Ungleich Fülöp és Hörger Antal szobrászokat bízva meg a feladattal. Az új oszlop befejezésére 1713-ban került sor.

Az oszlop tetején lévő szobor, mely Ungleich Fülöp alkotása, tipikus barokk Szentháromság ábrázolás és egyben az egyetlen eredeti része az emlékműnek, mivel a többi másolatokkal pótolta a II. világháborút követően. Az oszloptörzset puttókkal körülvett szentek szobrai díszítik, Ungleich mester eredeti alkotásainak másolatai. Közülük három hozható kapcsolatba a járványokkal: Szent Rókus, a pestisbetegek védőszentje, Szent Sebestyén, aki járványok idején adott védelmet, valamint Xavéri Szent Ferenc, akit a város a pestis idején választott védőszentjéül. A lábazat domborművei (Hörger munkáinak replikái) a fekete halálra utalnak: a központi relief azt a szentírási jelenetet ábrázolja, melyben Dávid király könyörög Istenhez, hogy kímélje meg népét a pestistől. A felette látható latin felirat szolgáltatja az érvelését: a bűnbánat miatt. A mellette lévő dombormű a városlakók közelmúltbeli szenvedéseit mutatja be: emberek imádkoznak, egyesek haldokolnak, míg felettük Isten keze egy vesszőt nyújt át egy angyalnak, szemlátomást azért, hogy ezzel büntesse a bűnösöket. Buda várának háttérben látható körvonalai egyértelművé teszik jelenet helyszínét.

III. kerület, Szentlélek tér, Szentháromság-emlékmű[1]

Óbuda közismerten azon három város egyike volt, melyből a mai főváros 1873-ben egyesüléssel létrejött. Egyik legfontosabb köztere a Szentlélek tér, ahol a barokk Szentháromság oszlop áll. Az emlékmű az 1739. évi pestisjárványnak állít emléket, melyben a település lakosságának közel fele vált a betegség áldozatává. A túlélők elhatározták, hogy Szentháromság-szobrot emelnek, melyet a város földesuraként a Zichy család is támogatott anyagilag. A 10,4 méter magas mészkő emlékművet rövidesen a pestisjárvány után, 1740 és 1743 között állították, tervezőjének neve nem maradt fenn. A háromszög alaprajzú talapzaton álló oszlop tetején a Szentháromság ábrázolása látható, alatta számos további alakkal, akik közül középen kiemelkedik Szűz Mária földgömbön álló alakja. Őt a talapzaton Xavéri Szent Ferenc, Buda védőszentje, Borromei Szent Károly, aki az 1570-es években a milánói pestisjárvány idején működött, valamint a tűzoltók védőszentje, Szent Flórián mártír veszik körül. Szűz Mária alatt Szent Rozália barlangban ábrázolt domborművét helyezték el, egy 12. században élt remetéét, akihez a hagyomány szerint az 1624. évi palermói pestisjárvány megszűnése köthető. Egy további őt ábrázoló relief a közeli Szent Péter és Pál plébániatemplom főhomlokzatát díszíti. Az oszlopot körbevevő kerítés sarkain további három szobor látható: a 3. századi katona és mártír Szent Sebestyéné, akit a középkor óta leggyakrabban a pestissel kapcsolatban jelenítettek meg, és Szent Rókusé, a francia zarándoké, aki a 14. századi Itália pestisbetegeit ápolta. Őt általában az oldalán kutyával szokták ábrázolni, amely állítólag megmentette őt az éhhaláltól, amikor ő maga is megbetegedett. A harmadik kerítésoszlopon álló alak Szent Félixé, akinek látszólag semmi köze sincsen a pestisjárványhoz: ő a Trinitárius rend védőszentje – a rend szerzetesei ápták az 1739. évi pandémia betegeit.

Az emlékmű 1945-ben megsérült, majd 1956-ban indokolatlanul lebontották, szobrait pedig a Kiscelli Múzeumba szállították. Újraállítására 1998–2000 közt került sor.

V. kerület, Szervita tér, Immaculata-kegyoszlop[2]

A 19. század végéig Pestnek is megvolt a saját Szentháromság-oszlopa a belvárosi főplébániatemplom előtt, ez azonban nem maradt fenn. A Szervita téri Immaculata-kegyoszlop, melyet eredetileg 1729-ben emeltek, csupán néhány utcányira van egykori helyszínétől. Ez az emlékmű eredetileg nem kötődött járványhoz, a későbbiekben mégis különleges jelentőségre tett szert. Tíz évvel felállítás után ugyanis újra kitört a pestis, így a téren álló Szerivita templomot bezárták és a szerzetesei a kegyoszlopnál, szabad ég alatt imádkozhattak a járvány elmúlásáért. Szűz Mária első, barokk szobrát (a már említett) Hörger Antal helyi szobrásznak vagy Andreas Riedernek tulajdonítják. Ez az alkotás azonban az 1930-as évekre annyira rossz állapotba került, hogy le kellett cserélni. A kegyoszlopnak és szobrainak jelenlegi, újjáformált változata Erdey Dezső tervei alapján készült és 1942-ben állították fel.

[1] Az emlékmű részletes története: Létay Miklós: Az Óbudai Szentháromság-szoborcsoport. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 26. (1997), 187-201.
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00026/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_26_187.pdf (2021.06.20.)

[2] A kegyoszlopról ld. bővebben:
https://pestbuda.hu/cikk/20200319_bukovszki_peter_a_legrettegettebb_jarvany_nyomai_maig_fellelhetok_budan_es_pesten (2021.06.20.)